

Nationalist Ideology in National Aviation Museum of the Royal Thai Air Force

*Pakhamon Somprasong¹, Renu Muenjannchoey²,
Kwanchit Sasiwongsaroj³ and Weeranan Damrongsakul⁴*

*Research Institute for Languages and Cultures of Asia,
Mahidol University¹⁻³ and
Faculty of Liberal Arts, Mahidol University⁴*

Received: May 17, 2024

Revised: August 27, 2024

Accepted: October 21, 2024

Abstract

The aim of this academic article is to examine the exhibition methods and content used by the National Aviation Museum of the Royal Thai Air Force to foster nationalist ideology. It examines the museum's role in promoting nationalism using Althusser's ideology framework, combined with concepts of nationalism and museum studies.

The findings indicate that the National Aviation Museum of the Royal Thai Air Force, presents the main aspects of Thai nationalism—nation, religion, and monarchy—through exhibitions on the history of aviation in Thailand, the development of the Royal Thai Air Force, and its missions from the past to the present. The museum employs Althusser's ideological mechanisms such as reproduction, naturalization, a mix of reality and imagination, and the creation of binary relationships. These are supplemented by artifacts representing air power, such as aircraft and illustrations, and elements like color schemes that evoke the Royal Thai Air Force to instill patriotism, which is consistent with the role of military museums in promoting nationalist ideology.

However, the presentation lacks engagement between the Royal Thai Air Force and the public. The storytelling methods fail to connect the social context of different eras with significant Air Force events, providing only factual information. This makes it difficult for visitors to synthesize the information to gain a deeper understanding. Additionally, the elements that should evoke emotional engagement, such as lighting, color, and sound, do not effectively enhance the narrative's emotional impact.

Keywords

ideology, nationalist ideology, military museum, national aviation museum of the royal Thai air force

อุดมการณ์ชาตินิยม ในพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ

ภคมน สมประสงค์¹, เรณู เหมือนจันทร์ชัย²,
ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์³ และวีรานันท์ ดำรงสกุล⁴
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล¹⁻³
และ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล⁴

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการจัดแสดงและเนื้อหาที่พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติใช้ในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม ศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมโดยใช้กรอบแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของอัลธูซเซอร์ ร่วมกับแนวคิดชาตินิยม และแนวคิดของพิพิธภัณฑ์ มาประกอบในการศึกษา

ผลจากการศึกษา พบว่า พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ นำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักของไทย ได้แก่ ชาตินา และพระมหากษัตริย์ ด้วยการจัดแสดงประวัติศาสตร์กิจการบินในประเทศ ประวัติความเป็นมาของกองทัพอากาศ และภารกิจของกองทัพอากาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยวิธีการเล่าเรื่องตามการทำงานของอุดมการณ์แบบอัลธูซเซอร์ ได้แก่ การผลิตซ้ำ การทำเป็นธรรมชาติ การผสมระหว่างเรื่องจริงกับจินตนาการ และการสร้างคู่ของความสัมพันธ์ ประกอบกับการใช้วัตถุจัดแสดงที่เป็นตัวแทนของกำลังทางอากาศ เช่น เครื่องบิน หรือภาพประกอบ รวมถึงองค์ประกอบอย่างโทนสีที่สื่อถึงความเป็นทหารอากาศ

เข้ามาช่วย เพื่อทำให้ผู้เข้าชมนิทรรศการได้เกิดความรู้สึกรักชาติตามหน้าที่
ของพิพิธภัณฑ์ทหารในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม

อย่างไรก็ตาม การนำเสนอที่ยังขาดเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่าง กองทัพอากาศและประชาชน วิธีการเล่าเรื่องที่ไม่เชื่อมโยงระหว่างบริบทของ สังคมในแต่ละยุคกับเหตุการณ์สำคัญของกองทัพอากาศ มีเพียงการให้ข้อมูล ที่เป็นข้อเท็จจริง ผู้เข้าชมจึงไม่สามารถนำข้อมูลนั้นมาประมวลต่อเพื่อสร้าง ชุดความคิดต่อไปได้ นอกจากนี้ องค์ประกอบที่ช่วยให้เกิดอารมณ์ร่วมเมื่อเข้า ชม ได้แก่ แสง สี และเสียง ไม่สามารถส่งเสริมให้ผู้เข้าชมเกิดอารมณ์ ความรู้สึกร่วมไปกับเรื่องเล่าได้

คำสำคัญ

อุดมการณ์, อุดมการณ์ชาตินิยม, พิพิธภัณฑฑาร, พิพิธภัณฑ
กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ

บทนำ

ชาติ คือ การรวมตัวของกลุ่มคนที่มีความเหมือนกันด้านชาติพันธุ์ ภาษา ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม รวมไปถึงการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน การสร้างความเป็นชาติคือการสร้างพลังอำนาจ การมีตัวตนในสังคมโลก รวมถึงการต่อรองกับชาติอื่นเพื่อให้ชาติของตนเข้มแข็ง (Boonmee, 2003, pp. 21-51) ดังนั้น การธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ผู้มีอำนาจจะต้องดำเนินการเพื่อกคงความเป็นเอกภาพของชาติไว้ การปลูกฝังอุดมการณ์ จึงเป็นวิธีที่ชนชั้นปกครองมักนำมาใช้ในการธำรงรักษาความเป็นชาติ เพราะอุดมการณ์ คือ กรอบวิธีคิดที่ได้รับการปลูกฝังจากระดับจิตสำนึกเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ และส่งผลต่อการกระทำ จึงเกิดกลไกด้านอุดมการณ์เพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้น ด้วยการกำหนดลักษณะของชาติ ทั้งวิธีคิด ความเชื่อ เพื่อให้คนในชาติมีแบบแผนชุดความคิดและการปฏิบัติแบบเดียวกัน

กลไกด้านอุดมการณ์ คือ การสอดแทรกชุดความคิดด้วยวิธีการที่เป็นธรรมชาติและแนบเนียน โดยส่วนมากมักกระทำผ่านสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หรือผ่านสื่อสารมวลชน เนื่องจากเป็นวิธีการเผยแพร่แนวความคิดอย่างเป็นธรรมชาติ และสถาบันดังกล่าว ล้วนเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในชีวิตประจำวันของทุกคนตัวอย่างเช่น การสอดแทรกไว้ในแบบเรียน โฆษณา ชุดทางโทรทัศน์ ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ หรือ นวนิยาย รวมไปถึงการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมผ่านพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากบทบาทของพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนจากสถานที่รวบรวมวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และจัดแสดง ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้จากการจัดแสดงนิทรรศการ รวมไปถึงการเป็นพื้นที่ทางสังคม พิพิธภัณฑ์หลายแห่งจึงไม่เพียงแต่ออกแบบนิทรรศการเพื่อให้การจัดแสดงมีความน่าสนใจเท่านั้น แต่ยัง

แผนการถ่ายทอดแนวคิดบางอย่างเพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับรู้ รวมไปถึงการส่งต่อความเป็นชาติอีกด้วย

ปัจจุบัน หลายประเทศใช้พิพิธภัณฑ์ในการส่งต่อความเป็นชาติให้กับคนรุ่นใหม่ ตัวอย่างจากบทความเรื่อง พิพิธภัณฑ์ญี่ปุ่น : สื่อวัฒนธรรมร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์ของ Lokulprakit (2016) ที่ศึกษาพิพิธภัณฑ์ของประเทศญี่ปุ่น ในการเผยแพร่วัฒนธรรมให้กับคนรุ่นหลัง หรือบทความเรื่อง การก่อรูปและการเปลี่ยนแปลง ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถาน: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสิงคโปร์ จากยุคอาณานิคมสู่การสร้างชาติของ Boonyakiet (2019) ได้เขียนถึงพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสิงคโปร์ในปัจจุบันที่มีแนวคิดในการนำเสนอความจริงที่เกิดขึ้นกับประเทศสิงคโปร์ ตั้งแต่การเป็นอาณานิคม การถูกญี่ปุ่นยึดครอง การต่อสู้เพื่อเอกราช การต่อสู้กับแนวคิดคอมมิวนิสต์ และการดำรงชีพของบรรพบุรุษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบอกความเป็นมาในอดีตของประเทศ สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศ และแนวทางที่จะต่อยอดเพื่อพัฒนาประเทศ หรือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ที่มีการเผยแพร่ความเป็นชาตินิยมผ่านการจัดแสดงศิลปวัตถุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า กลุ่มคนที่ย้ายในพื้นที่ของไทยในปัจจุบันนั้นมีรากเหง้ามายาวนาน แม้กระทั่งการตั้งชื่อรูปแบบศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเขมรว่า “ลพบุรี” นั้น ก็ยังมีนัยยะในการส่งต่อความเป็นชาตินิยมที่ต้องการแสดงให้เห็นความเป็นไทยอย่างชัดเจน (Laomanacharoen, 2022)

พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ เป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑ์ทหาร ที่รวบรวมและเก็บรักษาอากาศยาน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องมือสื่อสารที่เคยใช้ในกองทัพอากาศ ตลอดจนบริภัณฑ์ประจำตัวนักบิน เครื่องแบบเอกสารและพัสดุสำคัญอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจการบิน เพื่อเผยแพร่ความรู้ของการบินในประเทศ และสร้างความเข้าใจหน้าที่ของทหารในการปกป้องประเทศ และเป็นเกียรติประวัติของกองทัพอากาศ ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ทหารที่นำเสนอเรื่องราวของประวัติศาสตร์ความเป็นมา การกิจ เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องด้วยการรวบรวมวัตถุและอนุรักษวัตถุที่เกี่ยวข้องกับกิจการทหาร โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือการให้ความรู้ สร้างแรงบันดาลใจ สร้างจิตสำนึกรักชาติ ผ่านการเล่าเรื่องความเสียสละ ความมานะอุตสาหะของบรรพบุรุษ ที่มีส่วนในการนำพาชาติให้รุ่งเรืองจนถึงปัจจุบัน (Waikuna, 2006, p. 27)

จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติเปรียบเสมือนสื่อกลางที่สื่อสารอุดมการณ์ชาตินิยมในบทบาทของทหารให้ประชาชนได้รับทราบ ซึ่งในปัจจุบันนี้ พิพิธภัณฑ์มีบทบาทเป็นพื้นที่ทางสังคมเปิดกว้างสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม เพื่อให้ได้รับความรู้และสร้างความเข้าใจ เพื่อลดข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคม บทความนี้จึงได้ศึกษาวิธีการจัดแสดงการนำเสนอเนื้อหา และบทบาทของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและอิทธิพลของพิพิธภัณฑ์ในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการจัดแสดงและกิจกรรมการศึกษาด้านพิพิธภัณฑ์ในอนาคต

คำถามงานวิจัย

1. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการบินแห่งชาติใช้วิธีการใดในการจัดแสดงและนำเสนอเนื้อหาเพื่อสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม
2. บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการบินแห่งชาติในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการจัดแสดงและเนื้อหาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการบินแห่งชาติใช้ในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม
2. เพื่อศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการบินแห่งชาติในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม

ทบทวนวรรณกรรม

หลุยส์ อัลธุสแซร์ ได้นำแนวคิดโครงสร้างนิยมที่ประกอบด้วยโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่างศึกษาวิเคราะห์เรื่องอุดมการณ์ โดยอธิบายว่า ชนชั้นหรือหน่วยสังคมที่แต่ละคนสังกัดอยู่นั้น มีผลต่อการเกิดชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิด (set of ideas/ conceptual framework) และส่งผลไปยังการกระทำ โดยที่โครงสร้างส่วนบน และโครงสร้างส่วนล่างสามารถเป็นฝ่ายที่กำหนด และถูกกำหนดได้เท่า ๆ กัน ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องในแต่ละสถานการณ์ ตัวอย่างเช่น ในระบบศักดินา ระบบการปกครองซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนจะเป็นตัวกำหนดระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่าง แต่ถ้าหากเป็นระบบทุนนิยม โครงสร้างเศรษฐกิจซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนล่างอาจเป็นตัวกำหนดให้เกิดระบบศักดินาซึ่งเป็นโครงสร้างส่วนบนขึ้นก็ได้ (Kaewthep & Hinviman, 2008,

pp. 208-235) ทำให้อัลธูแซร์ ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์อุดมการณ์เป็นหลัก ตั้งแต่การให้คำนิยามของอุดมการณ์ ว่าเป็นชุดความคิดหรือกรอบวิธีคิด เพื่อทำความเข้าใจตัวเรา/โลก/สังคม ซึ่งการที่มีอุดมการณ์ต่างกัน ก็จะทำให้วิธีคิดและความเข้าใจความเป็นไปต่าง ๆ รอบตัวต่างกัน ซึ่งอัลธูแซร์ได้จำแนกอุดมการณ์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

- อุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology) เป็นอุดมการณ์ที่ชนชั้นปกครองผลิตซ้ำขึ้น เพื่อครอบงำมวลชนในระดับสามัญสำนึก จนยอมรับและกลายเป็นกรอบแนวคิดกระแสหลักของสังคม

- อุดมการณ์ทางเลือก (Alternative Ideology) เป็นอุดมการณ์ที่ต่อรองและสามารถอยู่ร่วมกับอุดมการณ์หลักได้ หรือเป็นกรอบแนวคิดที่ยอมรับอุดมการณ์หลักแต่ต้องอยู่บนเงื่อนไขบางอย่าง

- อุดมการณ์ต่อต้าน (Counter Ideology) เป็นอุดมการณ์ที่ปฏิเสธอุดมการณ์หลัก มักนำเสนอจินตภาพสังคมแบบใหม่เพื่อดึงดูดให้ผู้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการต่อต้านอุดมการณ์หลักของสังคม

การที่อัลธูแซร์จำแนกประเภทอุดมการณ์นั้น แสดงให้เห็นว่าในสังคมสามารถมีกรอบแนวคิดได้หลายอย่าง และแต่ละอย่างก็มีความสัมพันธ์กันในรูปแบบที่แตกต่างกัน ทั้งการต่อรองกันระหว่างอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์รอง หรือการต่อต้านของอุดมการณ์ที่อยู่ตรงกันข้าม โดยสอดคล้องกับแนวคิดของอันโตนิโอ กรัมสกี ที่กล่าวว่าอุดมการณ์หลักสามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากมีกลไกที่โน้มน้าวให้มวลชนเกิดการเปลี่ยนแปลง

การทำงานของอุดมการณ์ตามแนวคิดของอัลธุสแซร์ มีอยู่ 4 ประการ ประการแรก คือ การทำให้เป็นธรรมชาติ เพราะอุดมการณ์ได้ทำงานฝังรากลึกไปยังจิตไร้สำนึก เพื่อให้สิ่งที่คิดหรือแสดงออกมานั้นเป็นธรรมชาติโดยไม่มีใครบอกให้ทำ แต่เกิดจากการได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์จากสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันโดยไม่รู้ตัว เช่น การชมละครหลังข่าว การเห็นพฤติกรรมหรือการกระทำของคนในครอบครัว การประกอบพิธีกรรม ประเพณี เป็นต้น

ประการที่สอง คือ การผสมกันระหว่างความจริงกับจินตนาการ โดยทั่วไปมนุษย์จะมีการแยกแยะระหว่างเรื่องจริงกับจินตนาการ แต่อุดมการณ์จะทำให้เรื่องจริงกับจินตนาการนั้นผสมปนเปกันแยกไม่ออก อาจมองได้ว่าเป็นกลยุทธ์หนึ่งของการสื่อสาร ที่ใช้ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือสื่อบันเทิง ที่มีทั้งความจริง ผสมกับความเกินจริง และความเหนือจริง

ประการที่สาม คือ การสร้างชุดโครงสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งมักเป็นการจับคู่ตรงข้ามของความสัมพันธ์ และตามด้วยการกำหนดหมายเลขชั้นของคุณค่าในชุดโครงสร้างความสัมพันธ์นั้น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ของคนขาว/คนดำ คนตะวันตก/คนตะวันออก คนรวย/คนจน ตามด้วยการใส่หมายเลขชั้นของคุณค่า อย่างคนขาวดีกว่าคนดำ คนรวยแยกว่าคนจน เป็นต้น

ประการสุดท้าย คือ การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ ซึ่งอัลธูแซร์ให้ความสนใจกับโรงเรียน ซึ่งเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและผลิตซ้ำของอุดมการณ์รวมถึงผลิตผู้สืบทอดอุดมการณ์อย่างเยาวชน ที่ต่อมาจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่และถ่ายทอดให้คนรอบข้างได้รับรู้

นอกจากนี้ อัลธูแซร์ยังได้อธิบายหน้าที่สำคัญของอุดมการณ์ ก็คือ การทำให้ชุดความคิดเช่นนั้นดำรงต่อไปในสังคม อีกทั้งยังทำหน้าที่อธิบายการผลิตความสัมพันธ์ในสังคม ว่าทำไมความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงเป็นเช่นนั้น และไม่เป็นเช่นนั้น และหน้าที่สุดท้ายคือ อุดมการณ์ทำหน้าที่เรียกเพื่อกำหนดตัวตน โดยอธิบายว่า การเป็นตัวตน (subject) ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่มาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบตัว ทำให้เกิดการกำหนดตัวตนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การมีพี่น้อง คนที่เกิดก่อนจะถูกเรียกว่า “พี่” และคนที่เกิดทีหลังจะถูกเรียกว่า “น้อง” ซึ่งการเกิดมาแล้วมีสถานะเป็นพี่น้องกัน ก็จะมีอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ว่าเป็นพี่ที่ต้องเสียสละให้น้อง หรือเป็นน้องต้องใช้ของใช้ต่อจากพี่ เกิดเป็นกรอบจิตสำนึกของความเป็นครอบครัวที่สังคมต้องการ หรือในกรณีของการเรียกว่าพี่น้องชาวไทย ทุกคนที่ได้ยินวลีดังกล่าวจะรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันโดยปริยาย เพราะเป็นการกำหนดความเป็นเราที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน

ในกรณีของความเป็นรัฐ อัลธูแซร์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าหน่วยงานที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐ อย่างหน่วยงานทหารและตำรวจก็มีกลไกทางอุดมการณ์เพื่อนำมาใช้สำหรับสืบทอดความสามัคคีในหมู่คณะ เรียกว่ากลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ มีลักษณะยึดหยุ่น และทำหน้าที่เสมือน “ปูนฉาบ” ไม่ให้เห็นถึงโครงสร้างความแข็งแกร่งของการบังคับให้ทำอย่างเคร่งครัด โดยมากกลไกทางอุดมการณ์ ของรัฐ มักกระทำผ่านสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา เพราะเป็นที่ปลูกฝังความคิด ความเชื่อ ความรู้ และส่งผล

ต่อการกระทำของมนุษย์ รวมทั้งเป็นสถานที่สื่อสารทางวัฒนธรรม ซึ่งในปัจจุบัน มีสถาบันที่ใช้เผยแพร่กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางสรรพสินค้า สื่อออนไลน์ หรือพิพิธภัณฑ์ เพราะเป็นสถานที่ที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคม

อุดมการณ์ จึงเป็นสิ่งที่กลุ่มผู้นำหรือผู้มีอำนาจในสังคม ใช้สำหรับการกำหนดกรอบแนวคิดของคนในสังคม ด้วยการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจผ่านสื่อหรือสถาบันต่างๆ อย่างต่อเนื่องและแนบเนียนเพื่อให้ชุดความคิดดังกล่าวแทรกซึมเข้าไปยังจิตใต้สำนึกและแปรออกมาเป็น การกระทำที่ไม่ขัดต่อแนวคิดที่กำหนดของกลุ่มผู้มีอำนาจ ซึ่งการเผยแพร่ อุดมการณ์นั้นเป็นการสืบทอดให้ชุดความคิดดังกล่าวคงอยู่ นำมาซึ่ง ประโยชน์ของการสร้างความมั่นคงในสังคม เนื่องจากคนในสังคมมีวิธีคิดและ แสดงออกในรูปแบบเดียวกัน และยังเป็นเครื่องมือที่สร้างเสถียรภาพให้กับผู้มี อำนาจให้คงอยู่ต่อไป การศึกษาอุดมการณ์ของอัลธูซเซอร์ช่วยให้เข้าใจว่า การควบคุมและการครอบงำในสังคมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การใช้กำลังบังคับ แต่ยังรวมถึงการสร้างและการควบคุมอุดมการณ์ผ่านสถาบันและการปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้อุดมการณ์มีพลังในการรักษาโครงสร้างทางสังคมที่ มีอยู่ จึงมีความสอดคล้องกับการศึกษาการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมของ พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติภายใต้สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

สำหรับอุดมการณ์ชาตินิยม เริ่มขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เกิดแนวคิดรัฐชาติขึ้น ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและ สังคมในยุโรป อย่างการปฏิวัติฝรั่งเศส หรือการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ต้องการ ความเป็นพวกเดียวกันเพื่อต่อต้านการติดต่อประสาน จึงเกิดการจัดแบ่งความ เหมือนกัน ทั้งภาษา ชาติพันธุ์ พรมแดน วัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งการเปลี่ยนแปลง เหล่านี้กระตุ้นให้ประชาชนเริ่มมีความรู้สึกเกี่ยวกับการเป็นส่วนหนึ่งของชาติ

และมีการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพมากขึ้น ซึ่งแนวคิดความเป็นชาติในบทความวิชาการนี้ได้เสนอแนวคิดแบบสำนักสมัยใหม่ (Modernist) ที่กล่าวว่าชาติและชาตินิยม เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ เพื่อให้ทุกคนขึ้นกำหนดความเป็นไปของตนเองได้ จนเกิดเป็นจิตสำนึกร่วมกันในความเป็นชาติ รวมถึงความต้องการความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็นพวกเดียวกันขึ้น เพื่อง่ายต่อการติดต่อประสาน หรืออำนาจการต่อรอง ด้วยการจัดแบ่งความเหมือนกัน ทั้งภาษา ชาติพันธุ์ พรหมแดน วัฒนธรรม ฯลฯ จึงเกิดสิ่งประดิษฐ์ใหม่สำหรับคนที่ไม่รู้จักกันแต่อาศัยในพื้นที่เดียวกัน มีสถานะทางสังคมใกล้เคียงกัน ให้มีจิตสำนึกร่วมว่าเป็นพวกเดียวกัน อย่างเช่น ภาษา แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี การแต่งกาย หรือระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ (Boonmee, 2003, pp. 21-51) และจะต้องมีกระบวนการที่ถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์หรือความเชื่อดังกล่าวเพื่อให้ข้อมูลนั้นยังคงอยู่เพื่อเป็นการสืบทอดให้อุคตการณ์เกิดความเข้มแข็ง เรียกว่า “กลไกด้านอุดมการณ์” สอดคล้องกับ Anderson (2009) หนึ่งในนักวิชาการที่เห็นด้วยกับทฤษฎีนี้ให้ความเห็นว่าชาติเกิดขึ้นจากระบบการสื่อสารที่ซับซ้อน และเป็นชุมชนที่ถูกจินตกรรมขึ้น ซึ่งการสร้างชุมชนจินตกรรมขึ้นมานั้น ทำให้เกิดสิ่งประดิษฐ์สมัยใหม่เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ สืบทอด และผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยม ได้แก่ สำมะโนประชากร แผนที่ และพิพิธภัณฑตัวอย่างเช่น แผนที่ประเทศไทย ซึ่งในอดีตตั้งแต่ยังเป็นสยามนั้นยังไม่มีแผนที่ทางภูมิศาสตร์ที่ระบุชัดเจนว่าเขตแดนไหนเป็นของคนไทย จนเมื่อประมาณ พ.ศ. 2423 ชาวอังกฤษมาขอสำรวจแผนที่เขตแดนสยาม-พม่า จึงทำให้เกิดวิทยาการด้านแผนที่ขึ้นในประเทศ และเกิดเป็นเครื่องมือสำคัญของสยามในการสถาปนาสิทธิเหนือเขตแดนที่คลุมเครือ (Winitchakul, 2013) และจากการที่มีแผนที่ระบุเขตแดน จึงทำให้คนที่อยู่ในอาณาเขตเดียวกัน มีจิตสำนึกร่วมกันว่า ใครที่อาศัยในเขตประเทศสยามก็คือคนไทย ใครที่อาศัยอยู่ในเขต

ประเทศเมียนมาร์ ก็คือชาวเมียนมาร์ ทั้งชาวไทยและชาวเมียนมาร์ ก็มีสิ่งประดิษฐ์อย่างภาษาการแต่งกาย ประเพณี หรือวัฒนธรรม ฯลฯ ที่กำหนดให้เห็นชัดเจนว่าแตกต่างกันไปเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

นอกจากนี้ อุดมการณ์ชาตินิยม ยังสะท้อนสถานภาพ ระบบความเชื่อ วัฒนธรรม การเมือง รวมไปถึงภัยคุกคามที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น อุดมการณ์ชาตินิยมแบบอนุรักษนิยม จะให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม และไม่ค่อยยอมรับผู้อพยพเข้ามาเนื่องจากกลัวว่าสิ่งดีงามของชาติตนจะถูกกลืนไปจนไม่เหลือเอกลักษณ์ให้ภาคภูมิใจ หรืออุดมการณ์ชาตินิยมต่อต้านการล่าอาณานิคม ที่มักเกิดกับชาติที่กำลังพัฒนา โดยจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาชาติให้ทัดเทียมอารยประเทศ เพื่อป้องกันมิให้ชาติมหาอำนาจเข้ามารุกราน เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะของอุดมการณ์ชาตินิยมที่ต่างกันนั้น สามารถคาดการณ์ได้ว่าบทบาทหน้าที่ของสถาบันต่างๆ ในชาตินั้น จะมีนโยบายหรือระเบียบแบบแผนใด เพื่อที่จะกำหนดให้ชาติของตนมีความเข้มแข็ง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อสร้างอำนาจให้ชาติมั่นคง

สำหรับอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยนั้น ได้มีนักวิชาการหลายท่าน ศึกษาจากแบบเรียน ในที่นี้จะยกตัวอย่างของ Eawsriwong (2014) ที่ได้เขียนบทความเกี่ยวกับอุดมการณ์ของรัฐในบทความ ชาติไทยในแบบเรียน ประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2521 ว่า อุดมการณ์หลักของรัฐให้ความสำคัญกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเปรียบให้ชาติมีความหมายเท่ากับหมู่บ้านที่เป็นชุมชนในอุดมคติ มีความสงบร่มเย็น รابرื่น ทุกคนในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันแบบเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่มีการเอาเปรียบกัน ทุกคนเสียสละประโยชน์ส่วนตน ไม่ละโมภ ความสามัคคีเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นภัยคุกคาม สิ่งแวดล้อมที่เป็นมลพิษ

หรือการลักเล็กขโมยน้อย หากทุกคนในชาติสามัคคีกัน ชาตืจะมีความเป็น ปึกแผ่น และการเป็นคนดี ซึ่งคุณลักษณะหนึ่งของการเป็นคนดีคือคนรักชาติ ด้วยการนำความรู้ความสามารถที่มี หรือการไปศึกษาวิชาความรู้จากที่อื่น แล้วนำมาพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า เน้นการปกป้องประเทศด้วยกำลัง ทางทหารเมื่อมีศัตรูรุกราน ที่แม้ว่าจะเกิดการสูญเสีย แต่ก็เป็นการสละชีพ เพื่อชาติ โดยมีความเป็นทหารนิยม (militarism) ในด้านศาสนา กล่าวว่าการนับถือศาสนาเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นที่พึ่งทางใจไม่ทำให้ทำผิด และช่วยให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และเป็นสิ่งที่ทำให้ประเทศชาติมั่นคง เป็นระเบียบ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็น ผู้รักษาเอกราชทำคุณประโยชน์ต่อแผ่นดินและประชาชน ความแตกต่างของ คนในชาติ จะไม่เกิดปัญหา หากทุกคนมี (1) ความเป็นปึกแผ่นของชาติ (2) การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน คือ การรักษาเอกราชของชาติ และ (3) เคารพสักการะพระมหากษัตริย์ สอดคล้องกับงานของ Punwichai (1999) ที่ได้ศึกษาการเผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐธรรมนูญ และได้เขียนบทความ เรื่อง อุดมการณ์ของรัฐธรรมนูญในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533; ไม่มีชาติของประชาชนไทยในแบบเรียน ซึ่งผู้เขียนจะมุ่งเน้นไปที่ช่วง แบบเรียนหลักสูตรปี พ.ศ. 2521-2533 ที่มีเนื้อหากล่าวถึงความสงบเรียบร้อยของวิธีชนบท หน้าที่พลเมืองคือความขยันขันแข็ง ตั้งใจทำงาน มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียน กระตือรือร้นในการให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการ ภูมิใจใน ความเป็นไทย มีความสามัคคี ไม่มีความแตกแยกเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา เพราะว่ามีศูนย์รวมจิตใจอยู่ที่พระมหากษัตริย์ รวมทั้งงานของ Chutindaranon, S. et al. (2014) ที่ได้รวบรวมศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชาตินิยม ในแบบเรียนไทย ที่มักเป็น “การเรียบเรียงชำระ” และส่งต่อข้อมูลที่ผ่าน กระบวนการดังกล่าวเพื่อเผยแพร่ให้นักเรียนได้รับรู้ โดยเป็นการกล่าวถึงชาติ อื่น ๆ ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในลักษณะของการเป็นผู้ที่อยู่ฝั่งตรง

ข้ามหรือมีความสามารถด้อยกว่ากำลังของชาติไทย อันมีสาเหตุมาจากการสถาปนาความเป็นรัฐชาติ ทำให้ความเป็นศัตรูกับประเทศเพื่อนบ้านได้รับการนำเสนอพร้อมกับความเป็นวีรบุรุษของบุคคลสำคัญที่นำพาชาติสู่ความเป็นเอกราช และทำให้แผ่นดินเป็นปึกแผ่น ซึ่งบุคคลสำคัญก็มักจะเป็นพระมหากษัตริย์ โดยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ รวมไปถึงการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น ก็ล้วนแต่มาจากพระราโชบายของพระมหากษัตริย์ที่นำพาชาติให้รอดพ้นวิกฤต และภัยคุกคามต่าง ๆ

อุดมการณ์ชาตินิยมของไทยยังถูกแฝงไว้ในข้อกำหนดที่ระบุโดยหน่วยงานจากภาครัฐ ตัวอย่างเช่น การประกาศคำนิยม 12 ประการ โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อเสริมสร้างและปลูกฝังให้แก่เยาวชนและคนไทย ประกอบด้วย 1) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม 3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ 4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรงและทางอ้อม 5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม 6) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน 7) เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง 8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่ 9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี 11) มีความเข้มแข็งทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา และ 12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ประการ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้แก่ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ (Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, 2017, pp. 1-24) แม้กระทั่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ที่แบ่งออกเป็น 16 หมวด และหมวดเฉพาะกาลอีก 1 หมวด ยังมีการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของไทย ได้แก่ หมวดที่ 4 หน้าที่ของปวงชนชาวไทย โดยระบุหน้าที่ของคนไทยว่า จะต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ปกป้องประเทศ พิทักษ์รักษาเกียรติภูมิ ผลประโยชน์ของชาติและสาธารณสมบัติของแผ่นดิน รวมทั้งให้ความร่วมมือในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย หมวด 5 หน้าที่ของรัฐ ที่ระบุว่า มีหน้าที่กระทำการใด ๆ เพื่อสิทธิประโยชน์ของประชาชนโดยตรง และต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เอกราช อธิปไตย เกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติ การศึกษาจะต้องมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ และมีความเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน มีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ นอกจากนี้ ในหมวดอื่นๆ ที่ว่าด้วยการแต่งตั้งองค์กรต่าง ๆ จะต้องได้รับความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์ (Constitution of the Kingdom of Thailand, 2017, pp. 1-83) แสดงให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญอย่างมากต่อการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ ของประเทศ

ด้วยเหตุนี้ สรุปได้ว่าอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยให้ความสำคัญกับ 3 สถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยชาติเป็นสิ่งที่ประชาชนทุกคนต้องปกป้องหวงแหน ไม่ให้ใครมารุกราน เสียผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวม มีความสามัคคี การรู้จักหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเพื่อให้ชาติคงอยู่และมีความเจริญก้าวหน้า ศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ประชาชนมีคุณธรรม และประพฤติตนตามหลักธรรมคำสอน แม้แต่พระมหากษัตริย์เอง ก็ยังมีหน้าที่ที่กำหนดในรัฐธรรมนูญว่าทรงเป็นพุทธมามกะ แสดงให้เห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งสำคัญที่คนในชาติต้องยึดมั่นไว้ สิ่งสุดท้ายคือพระมหากษัตริย์ มีความสำคัญที่สุดในการเคารพและจงรักภักดี เพราะเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย นอกจากนี้ ยังมีการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นคนไทยพึงมีและปฏิบัติ ได้แก่ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การอนุรักษ์ส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมไทยอันดีงาม และการปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมของไทยนั้น มักกระทำผ่านสื่อ ระบบการศึกษา กฎหมาย และระเบียบข้อปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่กำหนดชุดความคิดของคน ทั้งโดยวิธีการบังคับ และการแทรกซึมจากการถ่ายทอดชุดความคิดซ้ำๆ

สำหรับพิพิธภัณฑ์นั้น จากที่สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM (International Council of Museums) ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ไว้ในปี พ.ศ. 2565 ว่า “พิพิธภัณฑ์เป็นองค์กรถาวรที่ไม่แสวงผลกำไรในการบริการสังคม ทั้งในด้านการค้นคว้าวิจัย รวบรวม อนุรักษ์ ตีความ และจัดแสดงมรดกที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ เป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างต่อสาธารณะ สามารถเข้าถึงได้ และครอบคลุมอย่างทั่วถึง ส่งเสริมความหลากหลายและความยั่งยืน มีการดำเนินการและสื่อสารอย่างมีจริยธรรม เป็นมืออาชีพ และมีส่วนร่วมกับชุมชน นำเสนอประสบการณ์ที่หลากหลายเพื่อการศึกษา ความเพลิดเพลิน ทบถวนและแบ่งปันความรู้” (Museum Siam, 2022) สอดคล้องกับแนวคิดของ Walhimer (2015) ที่ระบุว่า

พิพิธภัณฑสถานเป็นพื้นที่สาธารณะที่ใช้สื่อสารกับคนทั่วไป ดังนั้น พิพิธภัณฑสถานแต่ละแห่งจะต้องรู้ว่าทำอะไรที่จะสามารถสื่อสารให้ผู้เข้าชมได้รับทราบสิ่งที่พิพิธภัณฑสถานต้องการนำเสนอ รวมถึงสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ให้กับผู้เข้าชม และให้ผู้เข้าชมกลับมาที่พิพิธภัณฑสถานอีกครั้ง แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑสถานเป็นองค์กรที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมที่ให้ความสำคัญจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ทำให้ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานไม่เพียงแต่ทำหน้าที่รวบรวมและจัดเก็บวัตถุเพื่อใช้ศึกษาค้นคว้า แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างสำหรับประชาชนทุกกลุ่ม ที่จะได้รับความรู้ที่หลากหลาย รวมถึงเป็นพื้นที่สร้างความเข้าใจและลดข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคม ผ่านการค้นคว้าวิจัยเพื่อสื่อสารกับประชาชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม

การใช้พิพิธภัณฑสถานเพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมนั้น Anderson ผู้เขียนหนังสือ ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม ได้ให้ข้อมูลว่า พิพิธภัณฑสถานเป็นหนึ่งในสิ่งประดิษฐ์ใหม่ 3 สิ่งที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ สืบทอด และผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยม โดยพิพิธภัณฑสถานมีส่วนในการสร้างชุดความรู้ หรือที่ Anderson เรียกว่า จินตนาการ ที่รัฐมีต่ออาณาจักรของตนเอง ทั้งคุณลักษณะของประชากร หรืออาณาเขตพื้นที่ (Anderson, 2009, pp. 297-340) ซึ่งการที่ Anderson กล่าวถึงพิพิธภัณฑสถานในแง่ของการเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเป็นชาติ เนื่องจากพิพิธภัณฑสถานเป็นสถานที่ที่ผสมผสานระหว่างจินตนาการ และความเป็นจริงให้อยู่ร่วมกัน สอดคล้องกับแนวคิดของอัลธูซเซอร์ที่ว่า อุดมการณ์เป็นสิ่งที่อยู่ระหว่างความเป็นจริงและจินตนาการ การเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑสถานียะของการสืบทอดความเป็นชาติได้อย่างแนบเนียน

พิพิธภัณฑ์ทหารจึงเป็นพิพิธภัณฑ์เฉพาะเรื่องที่รวบรวม อนุรักษ์ จัดแสดงหลักฐานและเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการ ของกำลังทางทหาร ภารกิจในการป้องกันประเทศจากวิรกรรมที่สำคัญ รวมทั้งภารกิจอื่น ๆ ที่ช่วยเหลือประชาชนในยามปกติ ทำหน้าที่เป็นแหล่ง เรียนรู้ และเสริมสร้างอุดมการณ์รักชาติให้กับประชาชน ซึ่งหน้าที่ดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดที่อัลดูแซร์ได้ศึกษาเกี่ยวกับกลไกของการใช้อุดมการณ์ ที่หน่วยงานอันอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ได้ใช้กลไกทางอุดมการณ์เพื่อนำมาใช้ สำหรับสืบทอดแนวคิดที่ต้องการปลูกฝังให้เกิดการรับรู้แก่หมู่คณะ รวมทั้งสอดคล้องกับบทบาทพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบันที่เป็นพื้นที่ส่งเสริมสังคม อย่างสร้างสรรค์

ผู้เขียนบทความนี้ได้ศึกษาพิพิธภัณฑ์ทหารในประเทศไทย แต่เนื่องจากจำนวนของพิพิธภัณฑ์ทหารของแต่ละเหล่าทัพมีจำนวนมาก จึงศึกษาพิพิธภัณฑ์หลักจากหน่วยงานกองทัพบก กองทัพเรือ และ กองบัญชาการกองทัพไทย ดังนี้

- พิพิธภัณฑ์กองทัพบกเฉลิมพระเกียรติ มีห้องจัดแสดง จำนวน 5 ห้อง ได้แก่ 1) ห้องโหมรอนราญ จัดแสดงวิวัฒนาการและจำลองวีรกรรม การรบตั้งแต่ยุคสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ 2) ห้องเสนา สงคราม จัดแสดงอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ใช้ในการปกป้องเอกราชอธิปไตยของ ชาติไทย 3) ห้องจอมทัพไทยจัดแสดงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ขององค์พระมหากษัตริย์ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นมหาราช และทรงชัยเฉลิม พล 4) ห้องพระบารมีปกเกล้าฯ ประดิษฐานพระบรมรูปขนาดเท่าพระองค์ จริงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ผู้ทรง วางรากฐานกองทัพไทยให้มีความทันสมัย พัฒนากองทัพให้มีประสิทธิภาพ ก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ รวมถึงจัดแสดงภาพของอดีตผู้

บัญชาการทหารบก และ 5) ห้องการปฏิบัติการกิจที่สำคัญของกองทัพบก ในปัจจุบันที่มีบทบาทและหน้าที่ความรับผิดชอบ ทั้งด้านการป้องกันประเทศ และการรักษาความมั่นคงภายใน การพัฒนาประเทศเพื่อให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี การปฏิบัติการกิจรักษาสันติภาพร่วมกับสหประชาชาติ และการฝึกผสม

- พิพิธภัณฑ์ทหารเรือ มีอาคารจัดแสดง 2 หลัง ได้แก่

1) อาคาร 1 จัดแสดงประวัติศาสตร์สำคัญที่เกี่ยวกับกองทัพเรือ อาทิ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ องค์พระบิดาของทหารเรือไทย และ ห้องจัดแสดงเครื่องแบบต่าง ๆ ของทหารเรือไทย
2) อาคาร 2 ชั้นล่างจัดแสดงอาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ชั้น 2 จัดแสดงเกี่ยวกับเรือพระราชพิธี ชั้น 3 เป็นการจัดแสดงนิทรรศการพิเศษ หมุนเวียนตามช่วงเวลาและเหตุการณ์สำคัญ เช่น ยุทธนาวีที่เกาะช้าง สงครามเอเชียมหาบูรพา วีรกรรมที่ดอนน้อย เรือดำน้ำแห่งราชนาวี และการปฏิบัติการของทหารนาวิกโยธิน เป็นต้น และ 3) บริเวณนอกอาคาร จัดแสดงวัตถุอาวุธยุทโธปกรณ์ขนาดใหญ่ในบริเวณโดยรอบ อาทิ เรือดำน้ำ รถสะเทินน้ำสะเทินบก

- อนุสรณ์สถานแห่งชาติ มีอาคารจัดแสดง 2 หลัง ได้แก่ 1) อาคาร

ภูมินิทรรศน์ 1 นำเสนอเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ชาติไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จนเป็นชาติไทยในปัจจุบันภายใต้การปกครองของบูรพกษัตริย์ โดยเล่าบทบาทหน้าที่ของคนทุกคนที่ร่วมปกป้องรักษาชาติบ้านเมือง ทั้งผู้ชาย ผู้หญิง หรือเด็ก ที่ทุกคนสามารถปกป้องบ้านเมืองได้ และ 2) อาคารภาพปริทรรศน์ (ภูมินิทรรศน์ 2) นำเสนอจิตรกรรมบนผาผนังโค้งเป็นวงกลมเฉพาะเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติไทย นอกจากนี้ ยังได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ประกอบระหว่างการชมนิทรรศการ เช่น การลงทะเบียนผ่านแอปพลิเคชันของอนุสรณ์สถาน และสามารถร่วม

สนุกกับการเข้าชมนิทรรศการแต่ละห้อง หรือการเล่นเป็นทหารที่กำลังออกรบ ผ่านการใช้เทคโนโลยีความเป็นจริงเสมือน (Virtual Reality) เป็นต้น (Khunprachuy, 2021) รวมไปถึงจากการที่ผู้วิจัยได้ไปเข้าชมด้วยตนเอง ก็มีการนำเสนอบทเพลงเกี่ยวกับการปกป้องชาติบ้านเมือง ด้วยการผสมผสานเพลงของศิลปินเพื่อชีวิตกับนักร้องเพลงแรปมาประกอบกัน เพื่อให้ผู้เข้าชมที่เป็นกลุ่มเยาวชนให้ความสนใจมากขึ้น

จากข้อมูลของพิพิธภัณฑ์ทหารทั้ง 3 แห่ง จะเห็นได้ว่านิทรรศการที่จัดแสดงจะให้ความสำคัญกับการที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำในการพาให้ชาติมีความเป็นปึกแผ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นบทบาทหน้าที่ในการนำทัพออกศึกจรรบ หรือการพัฒนาชาติด้วยแนวคิดการปรับปรุงการทหารให้ทัดเทียมอารยประเทศเพื่อป้องกันชาติจากการล่าอาณานิคม รวมไปถึงจัดแสดงพัฒนาการของกองทัพว่ามีที่มาเป็นอย่างไร ผ่านวัตถุจัดแสดง เช่น การแต่งกาย อาวุธยุทโธปกรณ์ และการสงคราม อย่างไรก็ตาม มีแนวทางที่จะพัฒนาการจัดแสดงนิทรรศการให้เข้าถึงประชาชนทั่วไปมากขึ้น ด้วยการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม หรือการนำเสนอภารกิจในการช่วยเหลือประชาชนของทหาร

การที่พิพิธภัณฑ์จะทำหน้าที่ถ่ายทอดวัตถุประสงค์บางอย่างให้ผู้เข้าชมเข้าใจและเกิดประสิทธิภาพนั้น การออกแบบนิทรรศการเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญ เนื่องจากเป็นสื่อกลางที่จะนำเสนอระหว่างความจริงกับจินตนาการให้ผู้เข้าชมทราบ ซึ่งองค์ประกอบที่จะทำให้ิทรรศการนั้นสมบูรณ์ จะต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผู้เข้าชมเพื่อทราบความต้องการหรือพัฒนาการในการรับรู้ของคนแต่ละช่วงวัย ส่งผลไปที่การจัดการและนำเสนอข้อมูล เพื่อเรียบเรียงเรื่องราวให้ผู้เข้าชมเกิดความรู้สึกลอยตามกับสิ่งที่ต้องการ

นำเสนอ รวมไปถึงการเลือกสื่อจัดแสดงและองค์ประกอบอย่างแสง สี หรือเสียง เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับผู้เข้าชมมากขึ้น

สำหรับงานวิจัยหรือบทความที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนบทความได้แบ่งการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพิพิธภัณฑ์หรืออนุสรณ์สถานในการเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยม และแนวทางการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์ ดังนี้

Lokulprakit (2016) เขียนบทความเรื่อง พิพิธภัณฑ์ญี่ปุ่น : สื่อวัฒนธรรมร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์ พบว่า พิพิธภัณฑ์ของประเทศญี่ปุ่นที่ไม่ได้ทำหน้าที่เก็บรวบรวมวัตถุที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เพื่อบอกเล่าความเป็นชาติให้กับคนในชาติได้เรียนรู้เพียงอย่างเดียว แต่ได้ถูกนำไปใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมให้กับคนรุ่นหลัง โดยแบ่งจุดประสงค์ของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคแรกพิพิธภัณฑ์นำเสนอความเป็นชาติ ด้วยความเป็นมาที่ยาวนานของประวัติศาสตร์ประเทศญี่ปุ่น และยุคที่ 2 เป็นช่วงหลังที่ญี่ปุ่นพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้พิพิธภัณฑ์นำเสนอความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมผ่านศิลปวัตถุต่าง ๆ เกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและพิพิธภัณฑ์เฉพาะทางมากขึ้น เพื่อสื่อสารให้คนรุ่นหลังเห็นถึงพัฒนาการของประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศ และความหลากหลายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ประเทศญี่ปุ่น โดยวิธีการนำเสนอเป็นการให้วัตถุเล่าเรื่องมากกว่าการใช้ตัวหนังสือบรรยาย และใช้วิธีการให้คนที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น ทั้งประชากรในประเทศหรือนักท่องเที่ยว ได้รับรู้ถึงการมีอยู่ของพิพิธภัณฑ์จากการประชาสัมพันธ์ในบริเวณที่เป็นจุดเชื่อมต่อเส้นทางโดยสารสาธารณะ รวมทั้งได้ตั้งพิพิธภัณฑ์ในเส้นทางของการท่องเที่ยว ซึ่งจะทำได้คนสามารถเข้าถึงพิพิธภัณฑ์ง่ายขึ้นและสร้างโอกาสในการเข้าถึงสารที่พิพิธภัณฑ์ต้องการจะสื่อออกไป เมื่อนำไปรวมกับรูปแบบการนำเสนอที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์แปลความหมายของสารจากความเข้าใจ จากประสบการณ์ชีวิต

หรือจากการรับรู้ที่แตกต่างกันของแต่ละคน ก็ทำให้ผู้เข้าชมเข้าถึงและเก็บเป็นความทรงจำในการไปพิพิธภัณฑ์ ผู้เข้าชมที่เป็นชาวญี่ปุ่นได้รู้ถึงรากเหง้าและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบรรพบุรุษ นักท่องเที่ยวต่างชาติได้เกิดความทรงจำเมื่อนึกถึงประเทศญี่ปุ่นอย่างที่คนญี่ปุ่นต้องการให้เป็น ซึ่งทำให้เกิดการยอมรับ เข้าใจและส่งผลต่อการเป็นวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นผ่านการสื่อสารในพิพิธภัณฑ์อย่างแนบเนียน

Kal (2008) ได้เขียนบทความ Commemoration and the Construction of Nationalism: War Memorial Museums in Korea and Japan ได้ศึกษาการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างและส่งต่ออุดมการณ์ชาตินิยม โดยมุ่งเน้นไปที่บทบาทของพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ในการกำหนดความทรงจำร่วมกันและอัตลักษณ์ของชาติผ่านการนำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ในบทความได้กล่าวว่า วัตถุประสงค์ในการสร้างพิพิธภัณฑ์และอนุสรณ์สถานเกี่ยวกับสงคราม ก็เพื่อรำลึกถึงสงครามในอดีต และให้เกียรติผู้เสียชีวิตในฐานะผู้ส่งต่อเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์และอนุสรณ์สถานของทั้ง 2 ประเทศ ก็ทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยมของประเทศในปัจจุบัน อย่างในประเทศเกาหลี มักจะนำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสงครามเกาหลี เกี่ยวกับการต่อสู้กับการล่าอาณานิคมของญี่ปุ่น ความทุกข์ทรมานและความโหดร้ายของการปกครองอาณานิคม ไปจนถึงการได้รับอิสรภาพในการปกครองประเทศ โดยมีเป้าหมายที่จะส่งเสริมความสามัคคีและความภาคภูมิใจของชาติในชาวเกาหลี สำหรับประเทศญี่ปุ่น มักจะนำเสนอเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านประสบการณ์ของทหารญี่ปุ่นที่เข้าร่วมรบ และเน้นย้ำถึงการตกเป็นเหยื่อของประเทศญี่ปุ่นด้วยระเบิดปรมาณูและความยากลำบากที่ประชาชนต้องเผชิญ รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำสงคราม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบระหว่าง 2 ประเทศนี้ ประเทศเกาหลีจะนำเสนอภายใต้อารมณ์ความรู้สึกของการถูกกดขี่ข่มเหง

ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นจะนำเสนอผลที่เกิดขึ้นจากสงครามโดยไม่เน้นความขัดแย้งระหว่าง 2 ประเทศ โดยที่ผู้เขียนนำเสนอถึงข้อควรระวังในการนำเสนอเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ว่าควรให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ มากกว่าการสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมของคนในชาติเพียงอย่างเดียว เพราะอาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างประเทศได้

McCoy (2016) ได้ วิจัยในหัวข้อ Relics of Battle: War, Memory, and New Museum Theory in Military Museums ในแนวคิดว่า พิพิธภัณฑสถานมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความทรงจำร่วมผ่านสิ่งที่หลงเหลือจากสงคราม ไม่ว่าจะเป็นอาวุธ ข้าวของเครื่องใช้ หรือเรื่องเล่าในนิทรรศการของพิพิธภัณฑสถาน ล้วนเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมในเรื่องของความทรงจำเรื่องสงครามที่เกิดขึ้นจากอดีตมาถึงคนในปัจจุบัน ทั้งความภาคภูมิใจ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้น แต่ว่าในปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑสถาน ไม่ใช่เพียงแค่สถานที่ทำให้ความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ได้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้เข้าชมที่มีความหลากหลายมากขึ้น และผู้เข้าชมแต่ละกลุ่มก็มีประสบการณ์ มุมมองต่อสงคราม และความคาดหวังในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแตกต่างกัน เช่น ผู้เข้าชมที่มีคนในครอบครัวเคยเข้าร่วมสงครามหรือมีความเกี่ยวข้องกับกองทัพ ก็จะเข้าชมพิพิธภัณฑสถานเพื่อรำลึกถึงความภาคภูมิใจ การเข้าชมพิพิธภัณฑสถานจึงกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่รุนแรงทั้งทางบวกหรือทางลบจากวัตถุจัดแสดงที่เป็นความทรงจำร่วมของสงคราม ในขณะที่ผู้เข้าชมที่เป็นเยาวชนอาจมาเพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยการมาพร้อมกับโรงเรียนหรือมาด้วยตนเอง ส่วนในกลุ่มนักท่องเที่ยวอาจมาพิพิธภัณฑสถานเพราะต้องการศึกษาหาความรู้หรือขึ้นช็อปในรูปแบบการจัดแสดง ดังนั้น เทคโนโลยีการจัดแสดงแบบสมัยใหม่ก็สร้างความน่าสนใจในการเรียนรู้ โดยให้ผู้เข้าชมสามารถแปลความหมายได้ตามภูมิหลังของแต่ละคน สอดคล้องกับการสื่อสารในพิพิธภัณฑสถานซึ่งเป็นการ

สื่อสารสาธารณะ ที่ผู้ออกแบบนิทรรศการจะต้องคำนึงถึงความสนใจของผู้เข้าชม และจัดแสดงด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน รวมไปถึงหลักเลี่ยงการนำเสนอประเด็นที่ละเอียดอ่อนด้วยวิธีการและเนื้อหาที่สร้างความขัดแย้ง เพื่อเป็นการเคารพความแตกต่างทางความคิดของผู้เข้าชม พิพิธภัณฑ์ทหาร

Gunoe (2023) ได้วิจัยในหัวข้อ *March of Militarism: Contemporary Nationalism through Military Spectacle* ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เปรียบเทียบ การแสดงทางการทหารของรัฐบาลแต่ละประเทศใช้เป็นเครื่องมือ ในการสนับสนุนอุดมการณ์ชาตินิยม เพื่อรักษาอัตลักษณ์และความเป็น เอกภาพของชาติเอาไว้ และไม่ใช่ว่าเพียงแต่แสดงให้เห็นความแข็งแกร่ง ทางทหาร แต่มีความหมายแฝงไว้ด้วยการใช้วิธีการดังกล่าวควบคุมและ ชี้นำแนวคิดคนในชาติอย่างแนบเนียน และเป็นการส่งสัญญาณ ความแข็งแกร่งและความพร้อมในการป้องกันประเทศและความมั่นคง ต่อประชาชนซึ่งประเทศที่นำมาศึกษามีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น การแสดงทางการทหารใน สหรัฐอเมริกา เกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมภาพลักษณ์ของประเทศในฐานะผู้นำ โลกเสรีและผู้พิทักษ์เสรีภาพ จึงทำให้การแสดงมุ่งไปที่ความทันสมัยของ เทคโนโลยีและความพร้อมทางทหาร เช่น การแสดงแสนยานุภาพทางอากาศ การสวนสนามในวันชาติ เพื่อสร้างความรู้สึภาคภูมิใจในชาติและเสริมสร้าง ความเป็นเอกภาพในหมู่ประชาชน สำหรับการแสดงทางการทหารในประเทศ รัสเซีย มีเพื่อแสดงพลังของรัฐและยืนยันตำแหน่งของประเทศในฐานะ มหาอำนาจทางการทหาร เช่น การสวนสนามขนาดใหญ่ในวันชัยชนะ (Victory Day) ที่จัดขึ้นทุกปีในกรุงมอสโก เพื่อสร้างความรู้สึภาคภูมิใจใน ประวัติศาสตร์และความเป็นชาติของรัสเซีย รวมทั้งเสริมสร้างความชอบธรรม ให้กับการกระทำของรัฐบาลที่มีต่อชาติอื่น หรือการแสดงทางการทหารใน

ประเทศจีนมักถูกใช้เพื่อแสดงถึงความเข้มแข็งของรัฐและความพร้อมในการปกป้องอธิปไตยของชาติมักเป็นการสวนสนามขนาดใหญ่ที่มีการแสดงเทคโนโลยีทางการทหารใหม่ๆ และการแสดงกำลังพล เช่น การสวนสนามในวันชาติที่กรุงปักกิ่ง เพื่อเสริมสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติและความสามัคคีในหมู่ประชาชน อย่างไรก็ตาม การแสดงทางการทหารของแต่ละประเทศข้างต้น อาจสร้างผลกระทบให้เกิดข้อพิพาทขัดแย้งทั้งภายในประเทศที่คนในชาติอาจมีความเห็นแตกต่างไปจากนโยบายของรัฐบาล หรือความกังวลที่นานาชาติมีต่อนโยบายของรัฐบาล ท่ามกลางสภาพสังคมของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ควรศึกษาและทำความเข้าใจในผลกระทบและบทบาทในการสร้างจิตสำนึกของชาติกับการแสดงดังกล่าว เพื่อลดข้อขัดแย้งจากทั้งในประเทศและนานาชาติ

Lawyang & Srisorn (2021) เขียนบทความเรื่อง แนวทางการพัฒนาบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ทหารในการเสริมสร้างอุดมการณ์ความรักชาติ กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์กองทัพบกเฉลิมพระเกียรติ พบว่า กองทัพบกถือเป็นตัวแทนของหน่วยงานที่ส่งเสริมอุดมการณ์ด้านความรักชาติ ได้มีพิพิธภัณฑ์ของหน่วยงาน คือ “พิพิธภัณฑ์กองทัพบกเฉลิมพระเกียรติ” เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เสริมสร้างอุดมการณ์ความรักชาติ ความกล้าหาญ ผ่านการจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ์ทหาร โดยเฉพาะการจัดวางตำแหน่งของวัตถุจัดแสดง รวมทั้งการสื่อสารองค์ความรู้ผ่านนิทรรศการโดยใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ผ่านการจัดแสดงภายในอาคาร จำนวน 5 ห้อง ได้แก่ ห้องโหมরণราญ ห้องเสนาสงคราม ห้องจอมทัพไทย ห้องพระบารมีปกเกล้าฯ และห้องการปฏิบัติภารกิจที่สำคัญของกองทัพบก และได้กำหนดนโยบายให้มุ่งเน้นการอนุรักษ์โบราณวัตถุสายทหาร รวมถึงการจัดแสดงวัตถุพิพิธภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในความสำคัญของสถาบัน

พระมหากษัตริย์ ตลอดจนเป็นการเสริมสร้างอุดมการณ์ความรักชาติให้กับกำลังพลและประชาชนที่สนใจ โดยมีแนวทางการพัฒนาบทบาทและหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์กองทัพบกเฉลิมพระเกียรติในการเสริมสร้างอุดมการณ์ความรักชาติ ให้พัฒนาการทำงานตามหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะการรวบรวมวัตถุจัดแสดง และการจัดแสดง เพื่อตอบสนองการเป็นแหล่งเรียนรู้และเสริมสร้างอุดมการณ์ความรักชาติ ด้วยการพัฒนาเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงสร้างการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์

Panyanan & Teerawat (2021) เรื่อง พิพิธบางลำพูกับแผ่นดินชาตินิยม การสร้างการรับรู้และอารมณ์ความรู้สึก กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ในการเป็นสถานที่สร้างความรู้สึกร่วมผ่านเรื่องเล่าและเทคนิคการเล่าเรื่องในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งพิพิธบางลำพูเองก็ได้คัดสรรเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชนบางลำพู โดยสอดแทรกความเป็นชาติที่ถูกประกอบสร้าง ผ่านการเล่าเรื่องด้วยเทคนิคการจำลองเหตุการณ์และบรรยากาศ การวางลำดับโครงเรื่องเป็นหมวดหมู่เพื่อให้ผู้เข้าชมรับสารดังกล่าวได้โดยง่าย ซึ่งเรื่องราวที่ได้รับการคัดสรรนั้น ก็สอดแทรกความดีงามของความเป็นชาติไทย เช่น การเป็นชุมชนที่มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ อาทิ ไทย มอญ ลาว เขมร เขกตานี และจีน ที่อาศัยอยู่ร่วมกันด้วยความปรองดอง สะท้อนให้เห็นว่าชาติไทยนั้นเปิดรับความแตกต่างหลากหลายของชาติพันธุ์ เป็นพื้นที่ของความสงบร่มเย็น และจากความหลากหลายของชาติพันธุ์ทำให้เกิดอาชีพเกี่ยวกับงานวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ เช่น การทำชุดโขน ศิลปะการแทงหยวก ฯลฯ ซึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการเป็นย่านที่อุดมไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมของไทย แสดงให้เห็นถึงความดีงามของชาติ อย่างไรก็ตาม การคัดสรรเรื่องราวของชุมชนบางลำพูในด้านดีโดยละทิ้งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ อาจเป็นการนำเสนอความจริงเพียงด้านเดียว ซึ่งอาจผิดไปจากวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งพิพิธบางลำพูที่ต้องการนำเสนอความเป็นบางลำพูในทุกมิติ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาบทบาทของพิพิธภัณฑ์ทหารของต่างประเทศหรืออนุสรณ์สถานที่เกี่ยวกับสงครามที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ และวิธีการนำเสนอเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์ที่เสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้ของผู้เข้าชมจากพิพิธภัณฑ์อื่นในประเทศไทย รวมถึงศึกษาเนื้อหาการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ทหารในประเทศ เพื่อเปรียบเทียบกับการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติเกี่ยวกับการเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยม บทความนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการจัดแสดงและการนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยม โดยใช้กลไกทางอุดมการณ์ของอัลธุสแซร์ เพื่อทำความเข้าใจวิธีการสร้างความเป็นชาติของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทสังคมปัจจุบัน และสามารถนำไปปรับใช้กับพิพิธภัณฑ์ทหารอื่น ๆ ในอนาคต

วิธีการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการค้นคว้ารวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อให้ได้มาซึ่งการนำเสนอชาตินิยมในนิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ ข้อมูลเบื้องต้น และการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ รวมถึงค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ชาตินิยมของไทย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 2 เก็บข้อมูลการจัดแสดงในนิทรรศการถาวรของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ ในอาคารจัดแสดงที่ 1 นิทรรศการถาวร “น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำยี” แบ่งเป็นข้อมูลชื่อห้อง นิทรรศการ วัตถุประสงค์การจัดแสดง สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง และองค์ประกอบการจัดแสดงอื่น ๆ ของห้องจัดแสดงซึ่งประกอบด้วย แสง สี และเสียง เมื่อได้ข้อมูลแล้วนำมาจำแนกลงตารางเพื่อทำการวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ 3 สัมภาษณ์ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ จำนวน 25 คน โดยใช้การเลือกแบบสุ่ม แต่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นผู้มีอายุเกิน 15 ปี ขึ้นไป ทั้งนี้ จะไม่เลือกผู้สัมภาษณ์ที่มาจากครอบครัวเดียวกัน

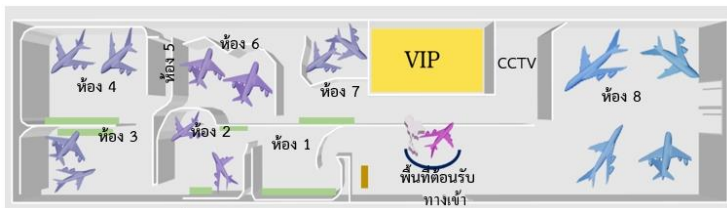
ขั้นตอนที่ 4 วิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อสรุปการนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมของไทยในพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ

ผลการวิจัย

1. รูปแบบการจัดแสดงอุดมการณ์ชาตินิยมในนิทรรศการ

สำหรับการจัดแสดงนิทรรศการถาวรชุด “น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำยี” ในอาคารที่ 1 เป็นการบอกเล่าเรื่องราวของกองทัพอากาศที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน โดยเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์โลกและประวัติศาสตร์ไทย พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกองทัพอากาศจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งศักยภาพของทหารอากาศและเครื่องบินที่ใช้การปกป้องประเทศชาติและประชาชน เพื่อให้ผู้ชมเกิดความภาคภูมิใจในการปฏิบัติงาน และหน้าที่ของกองทัพอากาศจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แบ่งพื้นที่จัดแสดงออกเป็น 8 ห้อง ดังนี้

- 1) พื้นที่ต้อนรับ
- 2) ห้อง 1 ก้าวแรก
- 3) ห้อง 2 สร้างคน
- 4) ห้อง 3 ไทยสร้าง
- 5) ห้อง 4 รักษาอาชีพไทย
- 6) ห้อง 5 น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย้าย
- 7) ห้อง 6 พิทักษ์เสรีภาพ
- 8) ห้อง 7 พัฒนาชาติ
- 9) ห้อง 8 ความท้าทายในอนาคต

Exhibition layout of permanent displays, Building 1.

Note. From Pakhamon Somprasong

ลักษณะการจัดแสดงของนิทรรศการชุดนี้ เป็นการจัดแสดงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบป้ายนิทรรศการพร้อมบทบรรยาย โดยจะมีภาพกราฟิกเกี่ยวข้องกับเนื้อหาแต่ละห้องตัวอย่างเช่น ในห้องที่ 3 ไทยสร้างแสดงศักยภาพอันก้าวหน้าของกองทัพอากาศไทย ที่สร้างสามารถเครื่องบินไว้ใช้เองได้ ก็จะมีภาพการสร้างเครื่องบินในสมัยก่อนทำเป็นภาพกราฟิกร่วมกับพื้นหลัง และสื่อจัดแสดงประเภทวัตถุจัดแสดงทำหน้าที่ให้นิทรรศการมีความสมจริงและน่าสนใจ ตัวอย่างเช่น เครื่องบิน เครื่องบินจำลอง ชุดเครื่องบิน

ของผู้ที่เคยเข้าร่วมสงคราม ซากเครื่องบินที่ได้จากการขุดพบ ยกเว้นในห้อง 5
น่านฟ้าไทยจะมีใครย่ำยี ที่มีวิถีทัศน์สงครามที่ประเทศไทยมีส่วนร่วมในการรบ

ในส่วนขององค์ประกอบจัดแสดงอื่น ประกอบด้วย สี ที่ทำหน้าที่
เสริมสร้างอารมณ์ร่วมให้กับนิทรรศการแต่ละพื้นที่ให้เป็นไปตามข้อมูลการจัด
แสดง ซึ่งโทนสีที่นำมาใช้ในนิทรรศการชุดนี้ จะเน้นไปที่โทนฟ้า น้ำเงิน เทา
น้ำตาล ซึ่งสีฟ้าและน้ำเงิน เป็นโทนสีที่ให้ความรู้สึกสุขุมหนักแน่น ปลอดภัย
และสีฟ้ายังเป็นสีประจำกองทัพอากาศ ส่วนสีเทาเป็นโทนสีที่แสดงความ
มั่นคงและมีระเบียบ และสีน้ำตาลเป็นโทนสีที่ให้ความรู้สึกมั่นคง สงบเรียบ
ง่าย สอดคล้องกับคุณลักษณะของทหาร โดยจะใช้โทนสีเหลืองและสีแดงใน
ห้องจัดแสดงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการสู้รบและเกียรติยศอย่างห้อง 5 น่านฟ้า
ไทยจะมีใครย่ำยี ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความภาคภูมิใจในวีรกรรมของวีรชนผู้กล้า
และเสียสละชีวิตปกป้องประเทศชาติ เพราะโทนสีเหลืองแสดงถึงสติปัญญา
ให้ความหวัง ความสุข ส่วนสีแดง เป็นโทนสีที่แสดงถึงความแข็งแกร่ง อำนาจ
ความกล้าหาญและอันตราย สำหรับองค์ประกอบเรื่องแสง ในนิทรรศการนี้ใช้
เพื่อสร้างความโดดเด่นให้กับป้ายนิทรรศการที่เป็นบอร์ดหลัก และวัตถุจัด
แสดง ไม่มีนัยยะเพื่อสร้างความหมายให้กับนิทรรศการ และไม่มีเสียง
ประกอบการจัดแสดง

2. การนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมตามแนวคิดของ หลุยส์ อัลธุสแซร์

วิธีการนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมของนิทรศการทั้ง 8 ห้อง พบว่าส่วนมากยังเป็นการเล่าเรื่องอุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักของไทย ได้แก่ การให้ความสำคัญกับเรื่องของชาติ ศาสน์ พระมหากษัตริย์ ซึ่งความเป็นชาติได้นำเสนอผ่านการปกป้องอธิปไตยด้วยกำลังทางอากาศในสงครามต่าง ๆ ในห้อง 4 รักษาอธิปไตย และห้อง 5 น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำยี ซึ่งก็สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑทหาร และการเล่าเรื่องสงครามที่จะต้องมิผู้แพ้-ชนะ มีทหารที่สละชีวิต

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์นั้น ได้นำเสนอความสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ ในฐานะผู้มีคุณูปการด้านการบิน จากการมีพระวิสัยทัศน์ที่จะนำกำลังทางอากาศมาใช้พัฒนากำลังทางทหารเพื่อให้ทัดเทียมอารยประเทศ เนื่องจากในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 การล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตกยังเป็นภัยคุกคามต่อชาติแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาจตีความได้ว่า การนำเสนอความสำคัญของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้น เป็นการแผ่อุดมการณ์ชาตินิยมแบบราชาชาตินิยมอยู่เล็กน้อย

ด้านศาสนา พบว่า ไม่มีการระบุชัดเจนว่ามีในนิทรศการชุดนี้ที่มีความใกล้เคียงที่สุดคือ ผู้เข้าชมต้องแปลความหมายจากการนำเสนอ นิทรศการในห้อง 2 สร้างคน เรื่องของบุพการีทหารอากาศ ที่ต้องมีความเพียรพยายามจนจะไปศึกษาวิชาการบินจากประเทศฝรั่งเศส เพราะต้องเผชิญความยากลำบากในการเตรียมตัวฝึกบิน หรือในห้อง 4 รักษาอธิปไตยที่กล่าวถึง

ความเสียสละของวีรชน ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่ผู้เข้าชมจะต้องอ่านเนื้อหาบนป้ายจัดแสดงและแปลความหมายด้วยตนเองตามประสบการณ์ของแต่ละคน

จากรูปแบบการจัดแสดงต่าง ๆ ในบริบทกองทัพอากาศไทยในนิทรรศการถาวรชุด “น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครอย่ายี้” สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของหลุยส์ อัลธูแซร์ ที่ได้เสนอว่าอุดมการณ์ (Ideology) ไม่ใช่เพียงแค่ชุดของความคิดหรือความเชื่อ แต่เป็นระบบของสัญลักษณ์และปฏิบัติการที่กำหนดวิธีที่คนเห็นโลกและบทบาทของตนในนั้น อุดมการณ์ทำหน้าที่สร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นที่มีอำนาจ โดยเฉพาะผ่านกลไกของรัฐ เช่น โรงเรียน ศาสนา และสื่อมวลชน ดังนี้

2.1 การทำงานของอุดมการณ์ในระดับไม่รู้ตัว

หรือการทำให้เป็นธรรมชาติ เพราะอุดมการณ์ได้ทำงานฝังรากลึกไปยังจิตไร้สำนึก เพื่อให้สิ่งที่คิดหรือแสดงออกมานั้นเป็นสิ่งที่ออกมาโดยธรรมชาติ การแสดงข้อความ ภาพ หรือวัตถุจัดแสดงในจุดสำคัญ ข้อความ “น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครอย่ายี้” ประตูด่านหน้าอาคารซึ่งเป็นพื้นที่ต้อนรับต้นแบบพระรูปหล่อ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ บริเวณทางเข้านิทรรศการห้อง 1 ก้าวแรก หรือ ภาพวีรชนที่ได้รับเหรียญกล้าหาญในนิทรรศการห้อง 5 น่านฟ้าไทย จะมีให้ใครอย่ายี้ ล้วนมีนัยยะเพื่อให้ผู้เข้าชมได้รับอุดมการณ์ชาตินิยมตั้งแต่เริ่มต้น รวมไปถึงการจัดแสดงที่มีภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ทำให้เกิดความรู้สึกภูมิใจในประวัติศาสตร์และบทบาทของกองทัพอากาศในการปกป้องประเทศ การใช้โทนสีที่บ่งบอกถึงความสง่างาม เข้มแข็ง สุขุม จึงเป็นการทำงานของอุดมการณ์ในระดับที่ไม่รู้ตัวตามแนวคิดของอัลธูแซร์

2.2 การเปรียบเทียบคู่ตรงข้าม และกำหนดความสัมพันธ์

เนื้อหาในนิทรรศการชุดนี้ มีหลายส่วนที่เล่าเรื่องสงครามที่กองทัพอากาศได้เข้าร่วม อย่างนิทรรศการห้อง 4 รักษาอธิปไตย ที่มีเนื้อหากรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศสจากสาเหตุการรุกรานเขตแดน ในนิทรรศการห้อง 6 พิทักษ์เสรีภาพ ที่กล่าวถึงการส่งทหารไปร่วมสงครามเกาหลี หรือในนิทรรศการห้อง 7 พัฒนาชาติ ที่มีเนื้อหาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ซึ่งนับเป็นการสร้างชุดโครงสร้างความสัมพันธ์ และกำหนดระดับความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน ซึ่งในที่นี้สามารถแปลความได้ว่า ไทยเป็นผู้ถูกระทำ ถูกรุกรานจากศัตรู ทหารอากาศจึงใช้สรรพกำลังที่มีในการปกป้องชาติ เพื่อสร้างความเข้าใจ และเกิดความรู้สึกที่ชัดเจน ในการมีจิตสำนึกของความเป็นชาติ

2.3 การผลิตซ้ำของเนื้อหา

นิทรรศการมีเนื้อหาของความเสียสละเพื่อทำหน้าที่ให้กับประเทศชาติ ทั้งในนิทรรศการห้อง 2 สร้างคน ที่นายทหาร 3 คน ได้เสียสละเวลาเพื่อไปศึกษาวิชาการบินที่ประเทศฝรั่งเศส นิทรรศการห้อง 4 รักษาอธิปไตย ที่นาวาอากาศตรีศานิต นวลมณี สละชีวิตตนเองในการต่อสู้ทางอากาศ นิทรรศการห้อง 5 น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำ ที่นำเสนอภาพวีรชนที่ร่วมรบ และมีสื่อวีดิทัศน์พร้อมบทสัมภาษณ์ของทายาทวีรชนผู้ล่วงลับจากการเสียสละเพื่อทำหน้าที่ปกป้องประเทศอย่างกล้าหาญ เป็นการเน้นย้ำให้ผู้เข้าชมเห็นความสำคัญของการทำหน้าที่เป็นคนไทยที่รักชาติยิ่งกว่าชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการผลิตซ้ำของข้อความ เพื่อต้องการให้ประชาชนที่พบเห็นเกิดความภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษเสียสละ และสร้างแรงบันดาลใจให้ปฏิบัติตนตามแบบอย่างที่ดี และนิทรรศการก็นำเสนอสิ่งที่ผลิตซ้ำดังกล่าวในนิทรรศการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์

ของอัลธูแซร์ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนจะได้รับชุดข้อมูลที่ได้รับการผลิตซ้ำ และเป็นผู้สืบทอดอุดมการณ์สอดคล้องกับคุณลักษณะของคนไทยที่กำหนด

3. บทบาทของพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม

3.1 การนำเสนอบทบาทของรัฐเชิงอุดมการณ์

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ของกองทัพอากาศสามารถถูกมองว่าเป็นรัฐเชิงอุดมการณ์ ตามแนวคิดของอัลธูแซร์ว่า สถาบันต่าง ๆ ภายใต้อำนาจของรัฐ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตและรักษาอุดมการณ์ โดยเริ่มตั้งแต่ชื่อชุดนิทรรศการ “น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำยี” และข้อความบริเวณพื้นที่ต้อนรับ ซึ่งเป็นข้อความเดียวกัน โมเดลแผนที่ประเทศไทย เนื้อหาเรื่องการผ่านสมรภูมิต่าง ๆ ความเสียสละของวีรชน รวมไปถึงเครื่องบินที่ใช้จัดแสดง เป็นการสร้างและส่งเสริมอุดมการณ์ชาตินิยม ผ่านการแสดงความสำคัญของการปกป้องอธิปไตยและความเป็นชาติ

3.2. การสร้างสำนึกในหน้าที่และบทบาทของพลเมือง

เนื้อหา วัตถุจัดแสดง และองค์ประกอบการจัดแสดงมีผลต่อการสร้างความเข้าใจให้ผู้เข้าชมรับรู้บทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองที่ต้องปกป้องชาติ การสร้างสำนึกในหน้าที่และบทบาทของตนนี้ตรงกับแนวคิดของอัลธูแซร์ที่ว่าอุดมการณ์ทำงานโดยการเรียกร้องให้บุคคลเข้าใจและยอมรับบทบาทของตนในสังคม

3.3 การสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชาติ

การนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมเชิงปฏิบัติ เช่น โมเดลแผนที่ประเทศไทยที่แสดงการมีกำลังทางอากาศประจำการทั่วภูมิภาค แสดงถึงความสำคัญของความมั่นคงและความเป็นปึกแผ่นของชาติ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวของชาติที่อุดมการณ์ต้องการส่งเสริม

4. ข้อพิจารณา

4.1 รูปแบบการนำเสนอขาดการสร้างอารมณ์ร่วม

รูปแบบการแบ่งเนื้อหาแต่ละห้อง เป็นการจัดแสดงตามไทม์ไลน์ของเหตุการณ์ และเนื้อหาในป้ายจัดแสดงมีลักษณะเหมือนการย่อความในหนังสือวิชาการแล้วมานำเสนอด้วยป้ายกราฟิก จึงไม่สามารถสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมให้กับผู้ชมได้ ทำให้ขาดความเข้าใจและความภาคภูมิใจในเรื่องราวที่นำเสนอ โดยเฉพาะกลุ่มผู้เข้าชมที่เป็นเด็กเล็ก หรือกลุ่มที่เข้าชมพร้อมกับสถานศึกษา ก็จะไม่สนใจที่จะเรียนรู้ ดังเช่น ในห้อง 3 ไทยสร้าง นำเสนอเครื่องบินที่ออกแบบและสร้างเองโดยคนไทย คือ เครื่องบินบริพัตร และเครื่องบินประชาธิปก แต่กลับไม่มีการนำเสนอที่ทำให้ผู้เข้าชมเห็นความจำเป็นที่ไทยจะต้องสร้างเครื่องบินไว้ใช้เอง หรือในห้อง 4 รักษาอธิปไตย ที่มีเครื่องบินฮอว์ค 3 และเครื่องบินคอร์แซร์ ที่เหลือเพียงลำเดียวในโลก ไม่มีข้อมูลระบุว่า การที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มีเครื่องบินที่เหลือเพียงลำเดียวในโลกนั้นมีความสำคัญหรือความภาคภูมิใจอย่างไร แม้กระทั่งนิทรรศการห้อง 4 รักษาอธิปไตย และห้อง 5 น่านฟ้าไทยจะมีให้ใครย่ำยี มีเพียงข้อมูลที่ระบุว่าบุคคลเหล่านี้ ผ่านสมรภูมิที่ปกป้องอธิปไตยของชาติ และได้รับเหรียญกล้าหาญเป็นเกียรติประวัติ ไม่ใช่เพราะเกิดความรู้สึกว่าการเกิดสงครามนั้นจะมีวีรชนผู้กล้าเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องชาติ แตกต่างจาก บทความของ Kal (2008) ที่ศึกษา

การสร้างความเป็นชาติผ่านพิพิธภัณฑ์และอนุสรณ์สถานของประเทศเกาหลี และประเทศญี่ปุ่น ซึ่งทั้ง 2 ประเทศมีความโดดเด่นในเรื่องการเล่าเรื่อง สงครามและการทหารเพื่อการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยม เนื่องจากประเทศ เกาหลีได้รับผลกระทบจากสงครามเกาหลี และประเทศญี่ปุ่นได้รับผลกระทบ จากสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับวัตถุจัดแสดงในนิทรรศการของ พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศที่แม้จะเกี่ยวข้องกับเนื้อหา แต่ก็ไม่สามารถสร้างความรู้สึกและความสำคัญกับผู้เข้าชมได้ เพราะเป็นการตั้งแสดงประกอบ เนื้อหา แต่ไม่มีเรื่องเล่าของวัตถุจัดแสดง ถึงแม้ว่าจะมีองค์ประกอบเรื่องสีเข้ามาช่วยเสริมจิตวิทยาในการรับรู้ให้สอดคล้องกับความเป็นพิพิธภัณฑ์ทหาร และพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศ แต่ก็ไม่ได้มีนัยยะสำคัญที่จะสร้างภาพจำให้กับ นิทรรศการได้เท่าที่ควร และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ McCoy (2016) และงานวิจัยของ Gunoe (2023) ที่มีแนวคิดที่ว่า พิพิธภัณฑ์ทหาร หรือการแสดงออกทางทหาร มีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความทรงจำร่วมผ่านสิ่งที่หลงเหลือจากสงคราม ยิ่งเกิดข้อเปรียบเทียบว่า พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ ยังไม่สามารถทำหน้าที่ดึงอารมณ์ความรู้สึกในด้วยความเสียสละของวีรชน จนเกิดความรู้สึกรักและหวงแหนชาติได้เท่าที่พิพิธภัณฑ์ทหารควรจะเป็น รวมไปถึงยังขาดการนำเสนอวิถีชีวิตของทหารอากาศ

4.2 การเล่าถึงประวัติศาสตร์และเทคโนโลยีโดยขาดบริบททางสังคม

ด้วยเนื้อหาการจัดแสดงนั้น เป็นการเล่าประวัติความเป็นมาของ กองทัพอากาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยไม่มีการเชื่อมโยงไปถึงบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ จึงทำให้กลุ่มเป้าหมายที่ไม่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับกองทัพอากาศไม่สามารถเข้าใจถึงการแผ่อุดมการณ์

ชาตินิยมในนิทรรศการ ตัวอย่างเช่น ในนิทรรศการไม่ระบุเหตุผลว่าทำไมประเทศไทยจึงต้องมีกองทัพอากาศ แล้วทำไมต้องให้ความสำคัญกับการมีกำลังทางอากาศ ทั้งที่จริงแล้วการเกิดขึ้นของกำลังทางอากาศ สามารถเชื่อมโยงไปถึงการต่อต้านการล่าอาณานิคมจากต่างชาติ ด้วยวิธีการพัฒนาชาติให้ก้าวหน้า เนื่องจากไม่มีการให้ความรู้เกี่ยวกับภัยคุกคามที่ชาติกำลังเผชิญในเวลานั้น หรือในห้อง 3 ไทย สร้างการออกแบบและสร้างเครื่องบินไว้ใช้เองนั้น ไม่ใช่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของคนไทยเพียงอย่างเดียว แต่สะท้อนให้เห็นว่า สภาพสังคมในช่วงนั้นอยู่ในช่วงการเกิดสงคราม ทำให้งบประมาณแผ่นดินไม่เพียงพอที่จะนำมาจัดซื้อเครื่องบินจากต่างประเทศได้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งของการออกแบบและสร้างเครื่องบินขึ้นใช้เองโดยใช้วัสดุที่มีในประเทศเพื่อลดค่าใช้จ่ายและภารกิจในการฝึกบินยังคงอยู่ ซึ่งการที่นิทรรศการไม่นำเสนอในส่วนนี้ ทำให้ผู้เข้าชมไม่สามารถเชื่อมโยงเหตุและผลในความพยายามและความจำเป็นที่จะต้องทำสิ่งนี้ให้เกิดขึ้น จึงไม่สอดคล้องกับแนวคิดของอัลธุสเซอร์ในการสร้างอุดมการณ์ เพราะว่าไม่สามารถที่จะนำความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริง มานำเสนอในวิธีที่สร้างความเข้าใจให้กลุ่มผู้เข้าชมที่มีความสนใจหลากหลายได้ รวมถึงการละเลยความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในแต่ละช่วง เนื้อหาที่จัดแสดงจึงไม่สามารถทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยมได้ชัดเจน

4.3 เป็นเรื่องเล่าที่มีแต่ “เรา” ไม่มีคนอื่น

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติเป็นเรื่องเล่าที่มุ่งเน้นแต่เฉพาะกองทัพอากาศเท่านั้น โดยขาดการนำเสนอถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกองทัพอากาศกับชุมชน หรือกองทัพอากาศกับประชาชน ทำให้ผู้ชมไม่เห็นวาทะกองทัพอากาศมีบทบาทหรือทำอะไรให้กับประชาชนบ้าง โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันที่ไม่มีสงครามเกิดขึ้นอย่างชัดเจน แตกต่าง

จากพิพิธภัณฑของกองทัพบกและกองทัพเรือ ที่นำเสนอภารกิจที่ช่วยเหลือประชาชน รวมถึงวิถีชีวิตของทหารในชีวิตประจำวันว่าทำอะไรบ้าง กินอย่างไร อยู่อย่างไร การฝึกทหารจะต้องทำอะไรบ้าง สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องราวธรรมดาที่ผู้เข้าชมทั่วไปสามารถทำความเข้าใจได้โดยง่ายเพราะอาจมีประสบการณ์ในเรื่องนั้นมาก่อน ส่งผลไปถึงการรับรู้หน้าที่ความเสียสละของทหารอากาศ โดยไม่จำเป็นต้องใช้คำบรรยาย สอดคล้องบทความเรื่องพิพิธภัณฑญี่ปุ่น : สื่อวัฒนธรรมร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์ของ Lokulprakit (2016) ที่นำเสนอเป็นการให้วัตถุเล่าเรื่องมากกว่าการใช้ตัวหนังสือบรรยาย และรูปแบบการนำเสนอที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑแปลความหมายของสารจากความเข้าใจ และงานของ Panyanan & Teerawat (2021) ที่วิถีชีวิต อาชีพ ผู้คนที่อาศัยในชุมชนบางลำพู ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องราวที่สร้างประสบการณ์ร่วมและสร้างความเข้าใจให้ผู้เข้าชมได้โดยง่าย

4.4 การเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑทหารอื่น ๆ

เมื่อเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑทหารในประเทศไทยของแต่ละเหล่าทัพ พบว่ามีวิธีการเล่าเรื่องที่คล้ายคลึงกัน คือมุ่งเน้นการนำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักที่ยังคงให้ความสำคัญกับ 3 สถาบันหลัก ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะชาติกับพระมหากษัตริย์ไม่เป็นเหมือนหน้าที่หลักของพิพิธภัณฑทหาร จึงอนุมานได้ว่า พิพิธภัณฑทหารเป็นสิ่งที่ประดิษฐ์อย่างหนึ่งที่ใช้สร้างความเป็นชาติตามแนวคิดของ Anderson (2009) สำหรับพิพิธภัณฑทหารของไทย ได้กำหนดทิศทางของอุดมการณ์ชาตินิยมให้เป็นรูปแบบกระแสหลักของไทย สอดคล้องกับกฎ ระเบียบ ข้อกำหนด ข้อบังคับ หรือแม้กระทั่งการถ่ายทอดความรู้ เพื่อสร้างการรับรู้ความเป็นชาตินิยมตามแบบที่ควรจะเป็น แตกต่างจากพิพิธภัณฑใน

ต่างประเทศที่มีการพิจารณากลุ่มเป้าหมายและกระแสวิจัยมากกว่าการ
นำเสนอแบบรูปแบบเดียว

สรุปและอภิปรายผล

ผลจากการศึกษา พบว่า พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและการบิน
แห่งชาติ นำเสนออุดมการณ์ชาตินิยมกระแสหลักของไทย อันได้แก่
ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ด้วยการจัดแสดงประวัติศาสตร์กิจการบิน
ในประเทศ ประวัติความเป็นมาของกองทัพอากาศ และภารกิจของ
กองทัพอากาศตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับแนวคิดการจัดตั้ง
พิพิธภัณฑสถานของกระทรวงกลาโหม เมื่อปี พ.ศ. 2495 ที่มีขึ้นเพื่อจัดแสดง
ประวัติศาสตร์และการพัฒนาการทางการทหารของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
ด้วยการเป็นพิพิธภัณฑสถาน ความมุ่งหมายในการจัดแสดงก็จะเกี่ยวข้องกับ
ความรักชาติ ภารกิจของกองทัพอากาศที่ปกป้องประเทศ ความเสียสละของ
ทหารอากาศ และความจงรักภักดีในสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งสอดคล้องกับ
แนวคิดของพิพิธภัณฑสถานของ Waikuna (2006) และ Lawyang & Srisorn
(2021) ที่กล่าวว่า พิพิธภัณฑสถานเป็นที่เสริมสร้างอุดมการณ์ด้านความรักชาติ
ผ่านการนำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ พร้อมด้วยวัตถุจัดแสดงที่ร่วมสมัยกับ
เหตุการณ์ และองค์ประกอบเรื่องโทนีเพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วม อีกทั้งยัง
สอดคล้องกับการอธิบายการใช้กลไกทางอุดมการณ์ของหน่วยงานที่อยู่ภายใต้
อำนาจรัฐ อย่างหน่วยงานทหารและตำรวจ เพื่อให้การสืบทอดอุดมการณ์ยังคง
อยู่ ด้วยการเล่าเรื่องสงครามที่ใช้กำลังทางอากาศและมีผู้พลีชีพ ซึ่งวิธีการ
ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการทำงานของอุดมการณ์ คือ การสร้างชุด
โครงสร้างความสัมพันธ์ ในที่นี้คือการเล่าเรื่องราวว่าชาติที่ถูกรุกราน
ก็คือประเทศไทย และชาติที่เป็นศัตรูก็คือประเทศฝรั่งเศส เป็นการอธิบาย
โครงสร้างความสัมพันธ์อันเป็นข้อตรงข้ามกัน พร้อมด้วยการให้ลำดับขั้นของ

คุณค่าว่าชาติไทยเป็นผู้ถูกรุกรานเขตแดนจากประเทศฝรั่งเศส เพื่อสร้างให้ผู้เข้าชมเกิดความรู้สึกถึงความเสียหายของบรรพบุรุษไทยในการปกป้องชาติจากศัตรู หรือในหนังสือที่ 5 ที่นำเสนอการเสียสละเพื่อปกป้องประเทศด้วยการใช้ภาพถ่ายผู้ที่ได้รับเหรียญกล้าหาญ ภาพถ่ายเหรียญกล้าหาญและการใช้วิถีทัศนสงครามทางอากาศของไทยที่มีการสัมภาษณ์ของเหล่าทหารที่เข้าร่วมภารกิจ และทายาทที่ผู้นำครอบครัวต้องเสียสละเพื่อทำหน้าที่ปกป้องประเทศอย่างกล้าหาญ เป็นการเน้นย้ำให้ผู้เข้าชมเห็นความสำคัญของการทำหน้าที่เป็นคนไทยที่รักชาติยิ่งกว่าชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการผลิตซ้ำของข้อความ เพื่อต้องการให้ประชาชนที่พบเห็น เกิดความภาคภูมิใจที่บรรพบุรุษเสียสละ และสร้างแรงบันดาลใจให้ปฏิบัติตามแบบอย่างที่ดี และนิทรรศการก็นำเสนอสิ่งที่ผลิตซ้ำดังกล่าวในนิทรรศการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ของอัลธูซเซอร์ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชนจะได้รับชุดข้อมูลที่ได้รับการผลิตซ้ำและเป็นผู้สืบทอดอุดมการณ์

อย่างไรก็ตาม วิธีการที่พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ใช้นำเสนอนั้น ยังคงขาดอีกหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างกองทัพอากาศและประชาชน การเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงให้ผู้เข้าชมรับรู้ถึงบริบทของสังคมในแต่ละยุคสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่พิพิธภัณฑ์นำเสนออย่างไร เพราะมีเพียงการให้ข้อมูลที่ เป็นข้อเท็จจริง ผู้เข้าชมไม่สามารถนำข้อมูลนั้นมาประมวลต่อเพื่อสร้างชุดความคิดต่อไปได้ โดยเฉพาะกับผู้เข้าชมที่ไม่มี ความมั่นใจด้านประวัติศาสตร์ และเมื่อเปรียบเทียบกับพิพิธภัณฑ์หรืออนุสรณ์สถานอื่นที่เป็นตัวอย่างในการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ส่วนที่พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติควรปรับปรุง คือ เนื้อหาและวิธีการเล่าเรื่องที่มีลักษณะเหมือนอ่านหนังสือในห้องขนาดใหญ่ ภาษาที่ใช้มีความเป็นทางการและวิชาการมากเกินไป ทำให้ผู้เข้าชมไม่เข้าใจในวัตถุประสงค์การจัดแสดง นอกจากนี้ องค์ประกอบที่ช่วยให้เกิดอารมณ์ร่วมเมื่อเข้าชม ได้แก่ แสง สี

และเสียง ไม่สามารถส่งเสริมให้ผู้เข้าชมเกิดอารมณ์ความรู้สึกร่วมไปกับเรื่อง
เล่าได้เลย

ข้อเสนอแนะจากผู้เขียนบทความ

1. พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศและการบินแห่งชาติ ควรศึกษาความ
ต้องการของกลุ่มผู้เข้าชม และนำมาเป็นข้อมูลสำหรับโอกาสในการปรับปรุง
นิทรรศการครั้งต่อไป

2. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากเนื้อหาที่จัดแสดงใน
นิทรรศการ พร้อมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เข้าชม ดังนั้น ควรมีการศึกษา
ปัจจัยอื่น เช่น ความคิดของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ เพื่อให้ได้มิติของข้อมูลที่
ครอบคลุมมากขึ้น

References

- Anderson B. (2009). *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Kaetsiri, Ch., Translation Editor). The Foundation of the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project (1st ed. of 2006).
- Boonmee, Th. (2003). *Nationalism and Post Nationalism*. Saitharn.
- Boonyakiet C. (2019). Formation and Transformation of a Museum: The National Museum of Singapore from colonial period to nation-building era. *Journal of Sociology and Anthropology*, (1)38. 51-81.
- Bureau of Academic Affairs and Educational Standards. (2017). *Guidelines on the Development and Assessment of the 12 Core Values of Thais*. Bureau of Academic Affairs and Educational Standards, Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education.
- Chutindaranon, S., Puangphat, R., Prompanya, N., Phromphanyo, M., Chumkran, K., Buakhamsri, T., & Jitprathum, C. (2014). *Nationalism in Thai Textbooks*. Matichon.
- Constitution of the Kingdom of Thailand, Act B.E. 2551. (2017, 6 April). *Gazette*. (134). Section 40 A. 1-83.
- Eawsriwong, N. (2014). *Thai Nation and Thailand in Primary-Level Textbooks*. Cited in Eawsriwong, Thai Nation, Thailand, Textbooks, and Monuments. Matichon.
- Gunoe, A. (2023). *March of Militarism: Contemporary Nationalism through Military Spectacle* [Doctoral dissertation, University of Pittsburgh]. <https://d-scholarship.pitt.edu/45145/>
- Kaewthep, K., & Hinviman, S. (2008). *The Stream of Theorists: Political Economy and Communication Studies*. Parbpim.

- Kal, H. (2008). Commemoration and the construction of nationalism: War memorial museums in Korea and Japan. *The Asia-Pacific Journal: Japan Focus*, 6(9), 1-25.
- Khunprachuay. (2021, December 19). *Exploring the National Memorial [Video]*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=dRjmCrYzeN8>
- Lawyang, A., & Srisorn, W. (2021). Guidelines for the Role and Functional Development of the Military Museum in Reinforcing Patriotism: A Case Study of Royal Thai Army Museum in Honor of His Majesty the King. *Journal of Wisdom the Political Science and Multi-Disciplinary Sciences*, 4(4), 79-95.
- Laomanacharoen, S. (2022). *Period/Lopburi Art: Heritage in Colonial Period and Nationalism at the National Museum Phra Nakhon*. https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_3473128
- Lokulprakit, N. (2016). Japanese museum: A media of cultural transmission in contemporary world. *Journal of Language and Culture*, (35) Special, 97-116.
- McCoy, M. (2016). *Relics of Battle: War, Memory, and New Museum Theory in Military Museums*. University of Denver. <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2130&context=etd>
- Museum Siam. (2022, September 18). September 19th, Thai Museum Day. [Image attached] [Status update]. Facebook. <https://www.facebook.com/museumsiamfan/photos/a.10153194316125215/10166847094340215/?type=3>
- Panyanan, T., & Teerawat, N. (2021). Pipit Banglumphu Museum and Nationalism as A Fantasy. The Construction of the Recollection and Technique of Feeling. *Journal of Anthropology, Sirindhorn Anthropology Centre*, 2(4), 220-239.

- Punwichai, L. (1999). State Ideology of Thailand in Primary-Level Textbooks 1921-1990: no the Nation of People in textbooks. *Journal of Political Science*, 3(21), 105-173.
- Waikuna, S. (2006). *Guidelines on the Establishment of the National Military Museum* [Master's Thesis, Graduate School of Public Admistration, Burapha University].
- Walhimer, M. (2015). *Museums 101*. Rowman & Littlefield.
- Winitchakul, T. (2013). *Sam Mapped a History of Geo-Body of a Nation*. Read.

Authors

Pakhamon Somprasong

Student of Cultural Studies, Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University

E-mail: pakhamon34@gmail.com

Asst. Prof. Dr. Renu Muenjanchoey

Deputy Director of Human Resource, Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University

E-mail: renu.mue@mahidol.ac.th

Assoc. Prof. Dr. Kwanchit Sasiwongsaroj

Program Chairperson in Cultural Studies, Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University

E-mail: kwanchit.sai@mahidol.ac.th

Asst. Prof. Dr. Weeranan Damrongsakul.

Program Director of Arts Program in Health, Nature, and Cultural Tourism Management, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

E-mail: weeranan2011@gmail.com